

Platoncu *Paideia*'nın Güncelliği: Günümüz Eğitime Felsefi Öneriler

Vedi TEMİZKAN*

Özet

Bu çalışma, “Platon’un *paideia* anlayışı günümüzde bilgi, teknoloji ve insan ilişkileri krizlerine nasıl yanıtlar sunabilir?” sorusunu merkeze alarak, klasik felsefi eğitimin çağdaş bağlamda yeniden yorumlanabilirliğini tartışmaktadır. Çalışma, *paideia* kavramının temel unsurları olan bilgi anlayışı (*anamnesis*), usta-çırak diyalogu, hazırbulunuşluk ve *eros*, bütüncül eğitim ilkesi, deneyimsel öğrenme, sahte ideallerden arınma ve birey-toplum bütünlüğü başlıkları altında incelenmiştir. Platon’un metinleri, özellikle *Devlet (Politeia)*, *Menon*, *Theaitetos* ve *Yedinci Mektup*, felsefi çözümleme yöntemiyle değerlendirilmiş; bu çözümlemeden hareketle çağdaş eğitimde anlamını yitiren “insanî öğrenme” kavramı yeniden ele alınmıştır. Bulgular, *paideia*’nın bilginin tüketimi yerine içsel dönüşüm; öğretmenin bilgi aktarıcısı değil, ruhu uyandıran bir rehber; eğitimin ise fayda ve performans odaklı değil, etik ve varoluşsal bir süreç olarak kavranması gerektiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Platon’un *paideia* anlayışı, dijital çağın hız, veri ve verimlilik merkezli eğitim anlayışına karşı, eleştirel düşünme, insan-insan ilişkisine dayalı öğrenme ve iyiye yönelen bütüncül bir eğitim vizyonu önermektedir.

Anahtar Kelimeler

Paideia,
Platon,
Eros,
Anamnesis,
Merak-hayret etmek,
Öğrenme,
Bütüncül eğitim,
Etik

Makale Hakkında

Yayın Tarihi: 09.11.2025

1. Giriş: Günümüz Sorunları ve Eğitim Krizi

Giderek hızlanan dünyada malumat bombardımanı ve hazır bilgiler yığını içinde yaşıyoruz. Özellikle son yıllarda sosyal medyanın yoğun biçimde kullanılmasıyla birlikte, konu hakkındaki bilgi ve uzmanlık düzeyine bakılmaksızın pek çok kişi neredeyse her konuda bağımsız bir şekilde içerik üretmeye başladı. Bu konular, eğlence amaçlı pek çok farklı içeriği kapsayabildiği gibi, tarih, politika, felsefe, çevre, ekonomi vb. toplum ve insanlık için çok ciddi etkileri olan alanları da kapsamaya başladı. Bu durumun, bireyler ve topluluklar üzerindeki etkilerini yakın dönemde pek çok örnekte görmek mümkündür. Örneğin, Araştırmacıların ve uluslararası kuruluşların bulgularına göre, Burma'da Budist kalabalıkların Müslüman topluluklara yönelik saldırılarında Facebook algoritmalarının nefret söylemlerini yaygınlaştırarak dolaylı bir rol oynadığı ortaya konmuştur. Harari (2024) de dijital platformların bu tür toplumsal gerilimleri artırabilecek biçimde kullanıcı etkileşimini yönlendirdiğine dikkat çekmektedir.

Daha da önemlisi, yapay zekânın gelişmiş versiyonlarının halka açık kullanıma sunulmasıyla birlikte insanlar, her konuda fikirlerini, psikolojilerini ve yaşam biçimlerini etkileyecek pek çok konuda karar verme yetisini bu sistemlere devretmeye başlamışlardır. Böylece karar vermenin getirdiği sorumluluk ve yükümlülüğün kurtulmanın “dayanılmaz hafifliğini” yaşamaya başlamışlardır. Günümüzde yapay zekâ uygulamaları, aşk ve sevgili/eş bulma konuları dâhil, psikolojik destek, ekonomik kararlar gibi alanlarda yalnızca bireyler tarafından değil; şirketler ve kimi kamu kurumları tarafından da karar verici konumuna taşınmıştır. Kendi ellerimizle onaylayıp yürürlüğe koyduğumuz bu süreç, yaşam biçimlerimizdeki en derin ayrıntılara kadar işlemiş durumdadır.

Bu gelişmeler, öncelikle hangi ölçüte göre karar verdiği, hata payının ne düzeyde olduğu bilinmeden makinelere devretmenin yarattığı bir soruna işaret etmektedir. Bu sürecin gelecekte bir kartopu etkisi yaratacak ölçüde büyüüp büyümeyeceği ve geri döndürülmesinin de ne kadar zor olabileceği konusu belirsizdir. “Nerden ne alınır, nerde nasıl gezilir, ne yenir?” gibi gündelik tercihlerden başlayan bu yönlendirme biçimi, zamanla “nasıl yaşanır, nasıl düşünülür” düzeyine kadar ulaşmış durumdadır. Gönüllü bir şekilde paylaştığımız veriler, giderek etkileşimi arttıran “daha başarılı” algoritmalar aracılığıyla ürün ve hizmet piyasalarını belirlemeye başlamıştır. Üstelik bu başarı, bizim de onayımızla daha da güçlenerek her şeyi baştan sona daha çok belirlemeye devam etmektedir.

Bu sürecin belki en önemli etkisi, bilginin “orda bir yerde hazır olduğu” ve yalnızca alınarak kullanılabileceği yönündeki algının giderek yerleşmesidir. Hazır bilgi ve malumatlar, nerde, nasıl ve kimler tarafından üretildiğine bakılmaksızın, dolaşıma sokulmaktadır. İşte bu noktada Platon’un *paideia*¹ anlayışında bilginin aslında anımsama (*anamnesis*) olduğuna ilişkin görüşleri hatırlanmalıdır. Şimdi bu anlayışın günümüze hitap eden, özellikle de günümüzde giderek eksikliği daha çok hissedilen bazı yönlerine değinelim.

2. Platon’da *Paideia*’nın Temel İlkeleri

Günümüzde bilgi, teknoloji ve ilişki biçimlerinde derinleşen krizlerin ortasında Platon’un *paideia* anlayışı, eğitimi yalnızca aktarım değil, ruhun doğru yöne çevrilmesi olarak yeniden düşünmeye davet eder. Bu çerçevede *paideia*, bilginin “hazır meta” değil, anımsama (*anamnesis*) ve yönelme süreci olduğunu vurgular; hakikatin açığa çıkışı, usta–çırak diyalogunda ve öğrenenin hazırbulunuşluğunda mümkün olur. Eğitimin nihai amacı *İyi ideasına* yöneliştir; yöntem bakımından oyun, müzik ve beden eğitimiyle ruhun bütününe uyumlu bir yönlendirilmesini gerektirir. Kuramsal bilginin dolaysız deneyimle sınanması, sahte idealleştirmelerden arınma ve bireysel ruhla siyasal topluluğun bütünlüğü (mikro-kozmos–makro-kozmos bütünlüğü) bu anlayışın asli boyutları arasındadır. Aşağıdaki alt başlıklarda, bu ilkeler hem kavramsal gerekçeleriyle hem de güncel eğitim sorunlarıyla bağları içinde ele alınacaktır.

2.1 Bilgi, el atında hazır bulunan bir meta değildir

Bilgi alınıp verilebilen, ya da elden ele aktarılabilen hazır bir meta değildir. Platon’un *paideia* anlayışına göre eğitim kör bir göze görme yetisi kazandırmak değildir; çünkü bu yeti zaten insanda vardır. Esas olan, bu doğal yetinin doğru yöne çevrilmesidir. *Devlet* diyaloguna göre eğitim, kör göze görme yetisi bağışlarmış gibi, ruha (*psykhe*ye), onun sahip olmadığı bir bilgiyi yerleştirmek anlamına gelmez. Aksine eğitim, ruhun zaten var olan düşünme gücünün yanlış yönden iyinin ideasına (*agathon*) doğru çevirmesini sağlama sanatıdır:

Eğitim, bazılarının iddia ettiği gibi, yani kör gözlere görme yeteneği verir gibi, bilgiden yoksun ruhlara bilgi vermek değildir... Eğitim, ruhun bunu en kolay ve etkili şekilde nasıl yapabileceğiyle ilgilenen bir zanaattır. Ruha görme yeteneği verme zanaatı değildir. Eğitim,

¹ *Paideia*, eğitim olarak çevrilmektedir; “eğitim” sözcüğü, çocukluk çağından beri maruz kaldığımız ve dolayısıyla çok güçlü çağrışımsal bağları olan, duygusal yükü ağır bir kavramdır. Platon’un *paideia* anlayışının farkını ortaya koymaya çabaladığımız için, bu terimi orijinal dilinde kullanacağız. Platon’un kendi dilinde *paideia* sözcüğü, “çocuk eğitimi, çocuk terbiyesi ve eğitim” anlamlarına sahiptir (bkz. Çelgin, 2011).

görme yeteneğinin var olduğunu, ancak doğru yöne çevrilmediğini veya bakması gereken yere bakmadığını varsayar ve onu uygun şekilde yönlendirmeye çalışır.² (Platon, *Devlet*, 518b-d)

Bu görüşler, 'öğrenmenin (*mathesis*) aslında sadece anımsama (*anamnesis*) olduğu' anlayışıyla birlikte düşünülmelidir. Eğer öğrenme aslında anımsama ise, bu durumda bir öğretme de mümkün olmamalıdır. Fakat buna rağmen Sokrates, öğrenmenin aslında anımsama olduğunu göstermek üzere eğitimsiz bir köleye bir geometri problemini adım adım çözdürür (Platon, *Menon*, 82b–85b). Bu durum, bilginin anımsama olmasının, öğretme etkinliğini gereksiz kılmadığını göstermektedir. Fakat bu eğitim, anımsatma, doğurtma şeklinde düşünülmektedir. Zaten eğer öğrenme anımsama ise, bu durumda öğretme de zaten ancak anımsatma/doğurtma biçiminde olabilir. Öğretmenin, başka birinin öğrenmesindeki rolünün doğurtma olduğu *Theaitetos* diyalogunda ifade edilir. Sokrates burada kendisini ebelik yapan annesine benzetir, kendisinin annesinden farklı olarak ruhları doğurttuğunu ifade eder. (Platon, *Theaitetos*, 149a–151d)

2.2 Usta–çırak ilişkisi ve birebir diyalog

Geleneksel tüm öğretim biçimleri, usta–çırak ilişkisine dayanır. Bilindiği üzere Platon'un kurduğu *Akademia*'daki eğitim, ortak tartışma ve araştırmaya dayalı bir öğrenme süreci olarak yürütülmekteydi. *Akademia*, modern anlamda bir "okul"dan ziyade, felsefe, matematik ve doğa araştırmaları üzerine yoğunlaşan bir düşünce topluluğuydu; burada bilgi, öğretmenin tek taraflı aktarımıyla değil, katılımcıların ortak diyalogları aracılığıyla edinilmekteydi (Klein, 1965; Guthrie, 1978). Dolayısıyla *Akademia*, çok sayıda dersin planlı ve didaktik biçimde yürütüldüğü geleneksel bir okuldaki farklı olarak, felsefî sorunların ortak tartışmalar yoluyla ele alındığı bir araştırma topluluğu niteliği taşımaktaydı (Klein, 1965). Modern eğitimde ise bu tür bire bir etkileşimler yalnızca belirli uzmanlık alanlarında – örneğin, yüksek lisans ve doktora çalışmaları, sanat eğitimi ya da terapistlerin süpervizörlük süreçlerinde vb. – kısmen devam etmektedir.

Ancak günümüzde, yüz yüze insan-insan etkileşiminin dahi giderek azaldığı bir süreçten geçmekteyiz. Giderek makine öğrenmesinin ilerlediği bir çağda, çevrimiçi programlar ve uygulamalar aracılığıyla yürütülen bire bir eğitimler, insan-insan ilişkisindeki mahremliğin, temasın yerini almaktadır. Bu sürecin kendine has avantajları olduğu aşık olmakla birlikte, Platoncu anlamıyla hakikatin – yani yüksek düzeyde bilginin ve kavrayışın – açığa çıkabilmesi

² Bu çalışmada Platon'dan yapılan tüm alıntılar, Cooper ve Hutchinson'ın editörlüğünü yaptığı *Plato: Complete Works* (1997, Hackett Publishing) edisyonu temel alınarak yazar tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

için öğretmen ve öğrenci arasındaki bire bir ilişki vazgeçilmezdir. Platon, *Yedinci Mektup*'ta bu sürecin niteliğini şu şekilde dile getirir:

[Felsefenin bilgisi] diğer bilimlerde olduğu gibi yazıya dökülemez, sözle ifade edilemez; fakat bir öğretmen ve öğrenci arasındaki uzun süren bir diyalogdan sonra, konunun ortak araştırılmasında, bir ateş alevlendiğinde nasıl parıldarsa, onu gibi ruhta aniden doğar ve kendi kendini büyütür (Platon, *Yedinci Mektup*, 341c-d).

2.3 Hazırbulunuşluk: Motivasyon, ilgi, güdülenme

Eğitimde hazırbulunuşluk, bireyin öğrenmeye açık hâle gelmesini sağlayan motivasyon, ilgi, önceki deneyimler ve bilişsel-duygusal olgunluk düzeyini içerir. Platon'un *paideia* anlayışında bu durum, özellikle yanlış kanaatlerden arınma, bilmediğini bilme ve hakiki bilgiye yönelme süreçleriyle yakından ilişkilidir. Öğrenmenin başlangıcında birey, “biliyorum” sanısını yaratan yüzeysel bilgi parçalarından sıyrılmak zorundadır. Bu süreç, öğrenmeye talip olan kişi açısından genellikle rahatsızlık vericidir; çünkü kişinin sahip olduğu yanlış inançlar sorgulanmakta, zihinsel bir sarsılma yaşanmaktadır. Yine de bu rahatsızlık, hakikate yönelmek ve derinleşmek için zorunlu bir aşamadır.

Yanlış kanaatlerin çürütülmesi süreci, yani *elenkhos* (çürütme yöntemi), *Menon* diyalogunda ayrıntılı bir biçimde sergilenir. Benzer biçimde, *Theaitetos* diyalogunda Sokrates'in kendini ebeye benzetmesi bu süreci gösterir; Sokrates'e göre, hakiki doğumların gerçekleşebilmesi için önce sahte doğumların yapılması gerekir. Bu benzetme, öğrenme sürecinin başlangıcında bireyin zihninde oluşan geçici ve yüzeysel fikirlerin ayıklanması gerektiğini anlatır. Platon'un anlatışında arınma, bilginin doğumuna hazırlık anlamına gelir. Kişi, başkalarından duyduğu fakat kendine ait sandığı düşüncelerden arındığında, kendi içindeki hakikati fark etme kapasitesi kazanır. Sokrates'in sözleriyle, ruhu doğurtacak ebelerin işi, bedensel doğumlarda olduğu gibi hangi düşüncelerin doğmaya değer, hangilerinin ölü doğum olduğunu ayırt etme sanatıdır. Sokrates, *Theaitetos* diyalogunda, doğru görüşleri doğurtabilmek için öncelikle yanlış olan ve kendisinin olmayan kanıları doğurarak bunları çürütür; tabiri caizse ‘temizler’. Böylece ruhu, başkalarının olan görüşlerden arındırır. Ancak bu zorunlu temizlikten sonra ruhta hakiki doğumların gerçekleşmesi mümkün olabilir. Bu hakiki doğurma, sözün kişinin kendi öz evladı olmasını, kendisinin olmasını sağlar (Platon, *Theaitetos*, 149a–151d).

İnsanın felsefe faaliyetine yönelmesinin temel ilkesi, Platon'a göre, hayret/merak (*thaumazein*)³ duygulanımı (*pathos*) olarak ifade edilmektedir. Zira felsefe faaliyetinin *yegâne* başlangıç/köken/ilkesi (*arkhe*) budur (Platon, *Theaitetos*, 155d). Diyaloglardan anlaşıldığı kadarıyla bu duygulanım da, bir ruh hali olarak ruhun içinde bulunduğu düzeye göre değişmekte, zihinsel bir merak duygusu yanında hayranlık duymayı da içermektedir. Heidegger, Platon'un "felsefenin başlangıcı hayrettir (*thaumazein*)" ifadesine özel bir önem verir. Heidegger'e göre Thaumazein, modern anlamda basit bir merak değil, insanın varlığın gizemli açıklığı karşısında derinden sarsıldığı ontolojik bir deneyimdir; insanın varlığın kendisiyle karşılaştığı anda duyduğu bu varoluşsal şaşkınlık, onun dünyayla en özgün biçimde ilişki kurma hâlidir (Heidegger, 2010).

Diyaloglarda ifade edilen felsefe anlayışında, insan aklının harekete geçmesi için kavramları ile uyuşmayan bir problemle karşılaşması ve merak duyması/hayret etmesi gerekir. İlk hareket için bu gereklidir; fakat felsefeye yönelen merakın, *eros* olmaksızın ruhun dönmesi için yeterli olmadığına işaret edilmektedir. Ruhun, varlık dünyasını sadece oluş dünyasından ibaret gören "rasyonel aklı" aşip oluş sahnesinden varlık sahnesine dönebilmesi için, ruhun *eros* ile kanatlanması, ruhu bir *bütün* olarak etkisi altına alan bu duygulanım sayesinde kendinden geçmesi gerekmektedir.

Ruhun hazırlanması konusunda, ruhun içsel bir itici gücü olan *eros*'tan *Phaidros* diyalogunda söz edilir. Platon'da *eros* kavramı, yalnızca "aşk" ya da "arzu" olarak çevrilemeyecek kadar zengin bir anlam alanına sahiptir. Kökeni itibarıyla başlangıçta duysal çekimi, yani bedensel ya da tutkusal sevgiyi ifade eder; ancak Platon'un diyaloglarında bu anlamı aşarak ruhun güzelliğe, bilgeliğe ve iyiliğe yönelen yaratıcı arzusu haline gelir. *Şölen* diyalogunda Diotima'nın öğretisine göre *eros*, "güzelin doğurulmasını ve doğan şeyin ölümsüz kılınmasını" isteyen güçtür (*Şölen*, 206e); bu nedenle insanın duysal güzellikten başlayarak "güzelin kendisine" (*to kalon auto*) yükselmesini sağlayan bir tür rasyonel ve ruhsal aşktır. *Phaidros*'ta ise *eros*, ruhun Tanrısal güzelliği anımsayarak yeniden kanatlanmasına yol açan ilahi delilik (*theia mania*) olarak tanımlanır (Platon, *Phaidros*, 249d). Heidegger, Platon'un *eros* kavramını, varlığın çağrısına verilen bir yanıt ve insanın varlıkla bir olma yönündeki özlemi olarak yorumlar. Ona göre *eros*, başlangıçta varlığın güzelliğine yönelen açıklığın coşkulu bir ifadesidir; yani, insanın varlığın hakikatine katılma arzusunu dile getiren temel bir yönelimdir (Heidegger, 2002).

³ *Thaumazo* fiili, hayret etmek, hayrete düşmek, şaşkınlıkla ve hayranlıkla bakmak; hayran olmak, hayranlık duymak anlamlarına gelmektedir (Çelgin, 2011).

Dolayısıyla Platon'da *eros*, yalnızca duygusal bir tutku değil, insan ruhunu duyular dünyasından idealar dünyasına yükselten kozmik ve epistemolojik bir güçtür; “yaratıcı aşk” ya da “güzelliğe yönelen ilahi arzu” olarak anlaşılabilir. Bu süreçte ruh, duyusal düzeydeki güzelliklerden başlayarak giderek daha yüksek, soyut ve hakiki güzellik idesine yükselir. Öğrenme, bu anlamda yalnızca bilişsel bir etkinlik değil; ruhun kendi doğurganlığını fark edip hakikate yönelme sürecidir. Merak/hayret ile *eros* birlikte düşünölmek durumundadır. Zira merak ve hayret etme, hayranlık duyma ile başlayan bu süreç ancak *eros* ile devam edebilmektedir. Bu açıdan bu iki ilke birbirinin tamamlayan bir yana sahip gibi görünmektedir. Pierre Hadot'ya göre, bu iki kavram birbirini tamamlayan iki yönelim olarak yorumlanabilir: Merak/hayret (*Thaumazein*), “felsefi araştırmanın başlangıcıdır; *eros* ise ruhun dönüşümünü sağlayan içsel güçtür” (Hadot, 2004, s. 56).

2.4 Eğitimin nihai amacı: İyi ideası

Platon, eğitimin insan doğası üzerindeki etkisini mağara alegorisi ile resmeder. Bu alegoriye göre, insan yaşamına bir mağarada başlar; orada yalnızca gölgeleri, yani hakikatin yansımalarını görür. Ancak uzun ve zorlu bir eğitim sürecinden geçenler, mağaradan çıkıp İyi ideasını görebilme imanına ulaşırlar. Buna göre eğer eğitim almazsak hayatımızı mağarada tamamlama ihtimalimiz vardır ve zaten şan, şöret, haz, makam ve mülkiyet düşkünö insanlar aslında hayatlarının tamamını böyle geçirmektedirler. Tekil güzel şeylere düşkün olduklarından, hayatlarını güzelin-iyinin kendisinin farkındalığı olmaksızın geçirirler. Yetileri arasında bir uyum olmaksızın, oluş içinde oradan oraya savrularak yaşarlar. Modaların akımı nereye götürürse onlar da oraya sürüklenir. Hazların esareti altındaki bu yaşam biçimi, ruhun kendi içinde sürekli bir iç savaş hali yaşamasına yol açar. Fakat eğer kişi, sözü edilen uzun eğitim sürecinden geçerse, mağaradan çıkarak hakikatin ışığına ulaşma şansına sahip olabilir. Bu ise yukarıda sözü edilen şekilde ruhun oluş evreninden varlık evrenine dönmesiyle olur. Felsefi eğitimin özü, “dönmek” anlamına gelen “dönüşüm”dür. “Dönüşüm”, “bütün ruhun” evrenin ilahi kökeni olan İyilik İdeası'nın ışığına doğru dönmesi anlamına gelir (Jaeger, 1944: s. 295).

Bu durumda, insanın adım adım daha hakiki daha derinlemesine, kendiyle uyumlu bir yaşam biçimine yönelmesi mümkün olur. Adil bir insan olma, bir bütün olarak ruhun içsel bir düzen ve uyum içinde olmasıdır:

Kendi işlerini düzene koymak, kendine hükmetmek ve kendini doğru yola koymak, içindeki üç unsuru bir araya getirerek kendinin dostu olmak, tıpkı müziksel uyumun üç tanımlayıcı sesi

olan en yüksek, en düşük ve orta sesleri ve bunların arasında bulunan diğer sesleri bir araya getirmek; bunları birleştirmek, böylece ölçülü ve iyi ayarlanmış olmak, çok yerine tamamen bir olmak (Platon, *Devlet*, 443d-e).

Bu bağlamda Jaeger, Platon'un eğitim anlayışını “ruhun gözünü iyinin ideasına çevirmek” olarak yorumlar ve bu süreci bilgi aktarmaktan çok, bir “dönüş” (*periagōgē*) olarak tanımlar. Jaeger'e göre Platon'un *paideia* kavrayışı, “ruhun içsel doğasının hatırlanarak uyarılması”dır; öğretmen ise bu doğurtma sürecinde, ruhsal ebelik sanatıyla rehberlik eden kişidir. Bu eğitim sürecinde ilerleyen filozof adayı, Platon'un ‘erdemlerin birliği’ni tartışırken ‘diğer erdemlere rehberlik ettiğini ifade ettiği (*Protagoras*, 352 b) *phronesis*in canlı bir tezahürü haline gelir. Bu felsefi erdem, tüm iyiliklerin ebedi ilkesinin “bilinçli bilgisine” dayanır. Muhafızların eğitiminin amacı olan ölçülülük, cesaret, bilgelik ve adalet erdemleri, güç ve sağlık gibi fiziksel erdemlere daha yakın görünmektedir. Bunlar ruhta önceden mevcut değildir, alışkanlık ve pratik yoluyla yaratılmışlardır. Felsefi erdem olan *phronesis*, ancak ruh doğru yöne dönüp İyi'ye yönelmedikçe açığa çıkamayan daha kalıcı yanımıza ait olan bir erdemdir. Ruh *phronesis*'e doğru çabalayarak kendini şekillendirdiğinde, daha yüksek bir mükemmellik düzeyine ilerler ve “Tanrı gibi” olur (Jaeger, 1944: s. 296). Fakat burada kast edilen eğitim, küçük yaşlardan itibaren başlatılan, bilimlerden geçerek ruhu aşamalı olarak İyi İdeasına yükselten kapsamlı bir *paidea* sürecini ifade etmektedir: “Bunun için de çocukluktan itibaren yaşam boyu dikkatli bir eğitim almaları gerekir” (Platon, *Devlet*, 403d).

2.5 Yöntem ve süreç

Platon'a göre eğitim *çocukluktan itibaren* başlamalı ve zorlamayla değil, özgür insanlara yakışacak biçimde oyun temelli etkinliklerle yürütülmelidir. Eğitimin amacı, yalnızca zihni değil; beden ve ruhun tüm yönlerini uyum içinde geliştirmektir. Bu nedenle Platon, eğitim sürecinde hem bedenin hem de ruhun birlikte, dengeli bir bütün olarak eğitilmesi gerektiğini vurgular.

Bu anlayış doğrultusunda, çocukluktan itibaren, müzik ve beden eğitimi, *paidea* sürecinin vazgeçilmez parçaları olarak sunulur. Platon, *Devlet*'in IV. Kitabında müzik ve beden eğitiminin bireyin ruhsal ve bedensel bütünlüğünü oluşturmadaki işlevini açıkça vurgular. Ona göre müzik, ruhun uyumunu ve ölçülülüğünü geliştirirken; beden eğitimi, bedensel dengeyi ve cesaret erdemini besler. Böylelikle birey, ruh ve beden arasında bir uyum (*harmonia*) kurarak ölçülü (*sōphrosynē*), dengeli ve özgür bir kişiliğe ulaşır (Platon, *Devlet*, 410b–412a). Platon bu noktayı şöyle dile getirir:

“Müzik eğitimi, diğer tüm araçlardan daha güçlü bir etkindir; çünkü ritim ve uyum, ruhun en derin yerlerine kadar nüfuz eder... Buna karşılık beden eğitimi, yürekliliği besler ve koruyucuların (bekçilerin) cesur olmasını sağlar.” (Devlet, 410 c–412 a)

2.6 Eğitim ve yaşam: Dolaysız deneyimin önceliği

Eğitim yalnızca teorik bir etkinlik değildir, uygulamayı ve bu uygulamanın yaşamın içine nüfuz etmesini gerektirir. Burada özellikle kişinin zihinsel olanla yetinmeyip bütünlüklü bir insan olması hedefi vardır. Salt zihinsel olan bilgiler, mekanik konularda kısmen iş görse bile, daha derinlikli konularda çok yüzeysel kalmakta, bir yaşam biçimi haline gelememektedir. Bu açıdan bilginin kişisel deneyimle ilişkisi önem kazanmaktadır. Ölüm, kayıp, aşk ve benzeri bazı yaşamsal olayların anlaşılmasından bildiğimiz üzere, bir olayla ilgili ne kadar bilgi sahibi olsak da o olayı deneyimlemek bambaşka bir anlayış sağlamaktadır. Ölüm konusunda yıllarca psikoterapi hizmeti vermiş, ölüm anksiyetesi konusunda uzmanlaşmış ve bu konuda pek çok kitap yazmış olan Irvin Yalom, ancak hayat arkadaşını kaybettiğinde danışanlarını anlayıp ölümü idrak ettiğini ifade etmektedir (Yalom, 2022).

Birinci elden deneyimin öncelliği konusu Platon’un *paideia* anlayışı için de temel bir öneme sahiptir. Hem *mağara alegorisinde* hem de *Larissa yolu* benzetmesinde, bir yolu bilmek ile bir yolu kendin görmek arasındaki fark ele alınır. Her iki benzetmede, doğru kanaat (*ortha doksa*) ile *episteme*⁴ arasında ayrım yapılır. Mağara alegorisinde bu ayrım daha ayrıntı biçimde ele alınmakla birlikte, temelde, *episteme* düzeyindeki hakiki bilme ile ikinci el deneyime dayanan bilgi arasında ayrım yapılır. Buna göre, doğrudan deneyimlemenin, kendin için görmenin, bilmede ontolojik anlamda bir önceliği vardır.

Larissa yolu benzetmesi bu ayrımı, *episteme* ile *ortha doksa* arasındaki fark ile açıklamaktadır: Doğru kanı, zemini bakımından, nesne ile doğrudan bir tanışıklığa dayanmaz, onun dolaylı yoldan bir bilgisidir. Daha açık bir ifade edersek, birilerinin bize “bak bu erdemli bir harekettir; şu cesaretli bir davranıştır; şu güzeldir” diye öğrettiği tekil örnekler üzerinden başkalarından edindiğimiz kanaatlerimizdir. Platon’a göre *Larissa yolunu* doğrudan yürümemiş olan biri de, konu hakkında doğru bir kanaate sahip olduğundan yolu bilmektedir. Doğru eylemde bulunma amacı bakımından doğru kanaat de, *episteme* kadar iyi bir rehberdir, sonuçları bakımından faydalıdır. Fakat bilimi teorik düzeyde bilmek ile sadece uygulamak üzere kullanmak arasında bilgi düzeyi bakımından fark vardır. Zira Platon’a en kesin bilim olan matematik dahi,

⁴ *Episteme* kavramıyla, nesnesini doğrudan deneyimlemiş olan bir bilgenin, bu görüşü akıl yürütmeyle/gidimli düşünceyle sunabildiği, bu açıdan ilkelere kadar yükselerek bilimlerin dayandığı temellerin de hesabını verebilen bir bilgi türü kast edilmektedir (Platon, *Devlet*, VII. Kitap).

matematikçilerin bildiği düzeyde henüz *episteme* statüsünde değildir; çünkü matematikçiler, matematiksel nesnelerin kendilerini, idealarla bağıntılarını bilmeden çalışmaktadırlar.

Bu doğru kanaatler, sebep sonuç bağı (*aitias logismos*) ile bağlanırlarsa, nedene dayalı bilgi haline dönüştürülürler. Bu neden bilgisi, eğer ilk ilkelere kadar yükselirse işte o zaman ancak bilgiler, *episteme* statüsü kazanır. *Episteme* sahibi olan kişi, bu bilgisinin hesabını nihai zeminine kadar, ilk ilkelere kadar verebilmektedir, dolayısıyla bilgisi herhangi bir bilinmeyen unsura/içeriğe dayanmamaktadır (Platon, *Menon*, 72b-c).

Bu durum, yolu zihinsel olarak bilmekle, o yolu doğrudan yürümek arasında, zihinsel bilgi ile ruhsal deneyim arasındaki fark olarak okunabilir. Yolculuk metaforuyla düşünüldüğünde, bu durum, yolculuk hakkında akıl yürütmek, fikirlere sahip olmak ile yolculuğu bizzat kendisi yapmış olmak arasındaki farktır. *Matrix* filminde Neo'yu özgürleştirmeye, hakiki olanı görmesine yardımcı olmaya çalışan Morpheus'un güzel ifadesiyle, 'Yolu bilmekle, yolda yürümek arasında fark vardır... Ben sana sadece kapıyı gösterebilirim, içinden geçecek olan sensin'. Asıl olan bu yolu yürümek, yolculuğu kendin yapmak, nesnenin kendisiyle doğrudan tanışık olmaktır. Platon'a göre bunu ancak *anamnesis* sürecine girmek sağlayabilmektedir. *Anamnesis* süreci, ruhun bilgiyi yaratması süreci olarak bugüne taşınabilir (Temizkan, 2016).

Mağara alegorisi de, bu düşünceyi somutlaştırır: insan, hakiki olan ile onun gölgesi, ona bağlı olarak var olan arasındaki farkı ancak hakiki olanı deneyimlemekle fark eder. Rüyadan uyandığımızda "Ah, rüyaymış!" dememizde olduğu gibi, kişi hakikati bizzat gördüğünde, aynadaki görüntüyü gerçeğinin yerine koyduğunu fark eder. Burada da nesnenin birinci elden deneyimi, zihnin doğrudan görüsel olan deneyimidir. Düşünsel olarak ne kadar bilirsek bilelim nesnenin doğrudan görüsü yoksa o zihinsel deneyim başkalarının deneyimini esas aldığı için veya doğrudan böyle bir görüsel deneyime dayanmadığı için eksiktir. Dolayısıyla mağaranın dışına çıkan yolu bizzat kendimiz yürüyüp güneşin kendisini yani İyi ideasını (*agathon*) kendimiz görmedikçe, hakikate kendimiz şahitlik etmedikçe, eksik kalacağız, kâmil olamayacağız.

2.7 Sahte İdea-l-lerden Kurtulma

Gündelik yaşamın yönlendirici güçlerinden biri, sürekli olarak yeniden üretilen sahte idealleştirmelerdir. İnsan toplulukları her dönemde "makbul olanı" belirleyen belli normlar/standartlar/idealleştirmeler oluşturmuşlardır. Ancak bu ideallerin birçoğu, yaşamı anlamlandırmak yerine dengesizleştiren yargılara dönüşebilmektedir. Platoncu anlamda *paidea*, bireyin sahte idealleştirmelerden sıyrılarak hakiki idealleri arzulamasını, onları yaşamın ilke ve ölçütleri haline getirmesini hedefler.

Bu bağlamda eğitim, insanın putlaştırmalardan – yani ruhun derinliklerine kadar işlemiş sahte değer ve kabullerden – özgürleşmesini, yaşamın gerçek değerine yaklaşmasını sağlamalıdır. Hakiki ideallere yönelmek, yaşamı dışsal *beklentilerle* değil, içsel ölçütlerle değerlendirmeyi mümkün kılar. Böylece birey, kendini ve başkalarını, varlığın hakikatine dayanan “yaşamın gerçek değerleri” üzerinden tartabilir. Fakat eğitimin amacı yalnızca bireysel dönüşümle sınırlı değildir. *Paidea* aynı zamanda, toplumun da sahte idea-l-lerden arınması sürecidir. Bu dolaylı sonuç, Platon’un birey-toplum anlayışıyla tam bir uyum içindedir. Bu sayede hem birey hem de toplum, olabildiğince, güzel sayılan tekil şeyleri esas almayı bırakıp güzelin kendisini esas alarak yaşamaya çalışır; yaşamın mevcut normlarını, ideallerini, güzelin kendisi, iyinin kendisi, adaletin kendisi vb. olanlar ile değer-lendirir, ideaların ışığında tartar.

2.8 Mikro-kozmos – makro-kozmos bütünlüğü

Platoncu düşüncede, varlık ve oluşun farklı katmanları arasında bir süreklilik ve etkileşim vardır. Bireysel ruh ile topluluk ruhu ya da yönetim biçimi arasında bir bütünlük söz konusudur. Platon’a göre, kötü ve adaletsiz bir toplumda en iyi/erdemli ruhlar bile bir ölçüde bozulur; zira birey, içinde yaşadığı düzenin yansımasını taşır.

Bu bağlamda sosyolojik, politik, etik ve felsefi düzeyler arasında bir süreklilik vardır. Gerçek anlamda iyi ya da adil bir yaşamın mümkün olabilmesi için, hem bireyin ruhunda hem de bireyler arası ilişkilerde bir içsel uyum ve bütünlük kurulması gerekir. Bir düzeyi diğerinden tamamen yalıtarak düşünmek ya da birini diğerine indirgemek hem mümkün hem de doğru değildir.

Dolayısıyla, eğitim süreci ruhun kendi içinde uyum kazanmasıyla başlar; ardından ruhlar arası ilişkilerde etik bir denge kurulur ve nihayetinde bu denge, toplumsal düzenin tamamına yansır. Başka bir deyişle, ruh içindeki düzen ile toplum içindeki düzen aynı ontolojik ilkenin farklı tezahürüdür. *Paidea* bu ilkeyi görünür kılmayı ve bireysel bilinç ile toplumsal yapı (rejim) arasında bir köprü kurarak bir bütünlüğe kavuşturmayı amaçlar.

3. Platon’dan Günümüze Çıkarımlar

Platon’un *paideia* anlayışı, iki bin yılı aşkın bir süre önce dile getirilmiş olmasına rağmen, çağımızın eğitimsel ve kültürel krizlerine şaşırtıcı bir açıklıkla ışık tutmaktadır. Bugün bilgi, teknolojik araçlar aracılığıyla hızla çoğalırken anlamını yitirmekte; öğrenme, sorgulama ve öz dönüşümden ziyade veri tüketimi hâline gelmektedir. Platon’un bilgiye ilişkin vurgusu, bu duruma karşı eleştirel düşünmenin felsefi kökünü yeniden hatırlatır. *Anamnesis*, bilginin dışsal bir nesne değil, ruhun içsel bir hatırlama süreci olduğunu öğretir. Bu bakış, eğitimde yüzeysel

bilgiye, malumat aktarımına değil, düşünme biçimlerine odaklanmayı; sorgulama, derinleşme ve kendini bilme etkinliklerini merkeze almayı gerektirir. Böylece “hazır bilgi”ye karşı direnç, çağdaş *paideia*'nın ilk ve en temel koşulu olarak düşünülmelidir.

Buna bağlı olarak Platon'un vurguladığı insan insan etkileşiminin değeri, dijital çağın hız ve verim odaklı eğitim anlayışına güçlü bir eleştiri yöneltir. Öğretmen–öğrenci ilişkisi, yalnızca bilgi transferi değil, ruhlar arası bir temas, karşılıklı bir dönüştürme sürecidir. Bilginin hakikate dönüşmesi, ancak diyalog ve birlikte düşünme eylemiyle mümkündür. Günümüz eğitim sistemlerinde giderek azalan bu karşılaşma, insanî öğrenmenin yerini algoritmik öğrenmenin aldığı bir çağda yeniden anlam kazanmalıdır. Eğitim, teknolojinin sunduğu araçlara rağmen, insanın insanla kurduğu etik bağdan doğan bir eylem olarak varlığını korumak zorundadır.

Platon'un eğitim anlayışı aynı zamanda bütüncül bir insan modelini öngörür. Ruh, akıl ve beden arasındaki uyum, eğitimin yalnızca bilişsel değil, estetik ve etik yönlerini de kapsaması gerektiğini hatırlatır. Müzik, oyun ve bedensel etkinlikler, bireyin ölçülülük, ritim ve uyum duygusunu geliştirerek karakterin biçimlenmesine hizmet eder. Modern eğitim, bilişsel başarıyı ölçerken duygusal, sanatsal ve bedensel alanı göz ardı ettikçe insanın parçalanmış bir varlık hâline geldiği unutulmamalıdır. Bu nedenle Platon'un *paideia*'sı, bugünün eğitim politikaları için bir uyarı niteliğindedir: Eğitimin amacı, “başarılı bireyler” yetiştirmek değil, uyumlu, dengeli ve erdemli insanlar yetiştirmektir.

Platon'un “mağara” metaforu, eğitimin yalnızca kavramsal değil, deneyimsel ve varoluşsal bir süreç olduğunu da hatırlatır. Gerçek bilgi, dışarıdan alınan bir içerik değil; kişinin bizzat yürüdüğü bir yolculuktur. Bu bakış, çağdaş eğitimde deneyim temelli öğrenme, proje ve uygulama çalışmaları gibi yaklaşımlara felsefi bir derinlik kazandırabilir. Öğrencinin dünyayla, doğayla, toplumla ve kendi iç sesiyle karşılaşması, onu bilgiyi yaşamaya davet eder. Öğrenme, bu anlamda bir öz-dönüşüm, bir *anamnesis* sürecidir.

Son olarak, Platon'un birey–toplum bütünlüğüne ilişkin düşüncesi, eğitimin etik ve demokratik boyutunu gün yüzüne çıkarır. Adil bir toplum, ancak ruhunda uyumu yakalamış bireylerin varlığıyla mümkündür; ancak bunun tersi de doğrudur. Bugünün eğitim kurumları, yalnızca mesleki yeterlilik değil, aynı zamanda yurttaşlık bilinci, etik sorumluluk ve toplumsal duyarlılık geliştirme misyonu taşımak zorundadır. Platon'un *paideia*'sı, eğitimi hem bireysel erdemin hem de kamusal adaletin temeli olarak kavrar. Bu anlayış, çağdaş dünyada eğitimi yeniden bir insanlık projesi olarak düşünmeye davet eder: bilginin, teknolojinin ve siyasetin ötesinde, insanın hakikatiyle yeniden buluşma çabası olarak.

4. Sonuç

Platon'un *paideia* anlayışı, insanın yalnızca bilgi edinen bir varlık değil, hakikati arayan ve kendini dönüştüren bir özne olduğunu hatırlatır. Günümüz dünyasında eğitim, sıklıkla performans, rekabet ve ölçülebilir çıktılarının sınırına hapsolürken, Platoncu bakış eğitimi yeniden bir varoluş meselesi olarak konumlandırır. Öğrenme, bireyin kendi içindeki uyumu bulması, sahte ideallerden arınması ve iyiye yönelme cesareti göstermesidir. Bu nedenle *paideia*, hem bireysel bilinç hem de toplumsal düzen için sürekli bir yenilenme çağrısıdır.

Bugünün eğitim kurumları, Platon'un bıraktığı bu felsefi mirası, çağdaş bir *praksis* olarak yeniden yorumlamak durumundadır. Eleştirel düşünme, insani ilişki, bütüncül gelişim, deneyimsel öğrenme ve etik sorumluluk gibi ilkeler, sadece geçmişin idealleri değil, geleceğin eğitim vizyonunun da temel taşlarıdır. Platon'un mağarasından günümüz dijital dünyasına uzanan çizgide değişmeyen soru şudur: İnsanı ne eğitir? Yanıt, bilgi ve malumat yığınlarında değil, hakikate aşkla yönelme iradesinde yatar. *Paideia*, işte bu yönelimin felsefi adı olarak, her çağda yeniden hatırlanmayı hak etmektedir.

Kaynakça

- Çelgin, G. (2011). *Eski Yunanca–Türkçe sözlük*. Kabalcı Yayınevi.
- Guthrie, W. K. C. (1978). *A history of Greek philosophy: Vol. IV. Plato – The man and his dialogues: Earlier period*. Cambridge University Press.
- Hadot, P. (2004). *What is ancient philosophy?* (M. Chase, Trans.). Belknap Press of Harvard University Press.
- Harari, Y. N. (2024). *Nexus: A brief history of information networks*. Penguin Random House.
- Heidegger, M. (2002). *The essence of truth: On Plato's Cave allegory and Theaetetus* (T. Sadler, Trans.). Continuum.
- Heidegger, M. (2010). *Being and Time* (J. Stambaugh, Trans.; D. J. Schmidt, Ed.). SUNY Press.
- Jaeger, W. W. (1944). *Paideia: The ideals of Greek culture Vol. II – In serach of the Divine centre*. (G. Highet, Trans.). Oxford University Press.
- Klein, J. (1965). *A commentary on Plato's Meno*. University of North Carolina Press.
- Plato. (1997). *Complete works* (J. M. Cooper & D. S. Hutchinson, Eds.). Hackett Publishing Company.
- Temizkan, V. (2016). Platon'un *Menon* diyalogunda *anamnesis* kuramı. *Turkish Studies*, 11(2), 1181–1192.
- Yalom, I. D. (2022). *Ölüm kalım meselesi* (S. Turgut, Çev.). Pegasus Yayınları. (Original work published 2020)